

7. Мухамеджанов Б. Г. Технологии «Арабской весны» : власть и оппозиция / Б. Г. Мухамеджанов, З.Т. Азизова. — науч.-попул. изд. — Алматы: ОФ “Фонд Первого Президента Республики Казахстан”, 2011. — 162 с.
8. Панченко Е. Митинги «за честные выборы»: протестная активность в социальных сетях / Е. Панченко // Digital Icons: Studies in Russian, Eurasian and Central European New Media. — 2012. — 7. — С. 149 — 154.
9. Посредников Д.В. Социальная сеть как средство политической манипуляции / Д.В.Посредников, А.А.Казмиришин // Історичні і політологічні дослідження. — 2012. — № 2 (50). — С. 310 — 319.
10. Соколов А. В. Интернет-аспекты протестной активности в современной России / А. В. Соколов, А. А. Фролов // Известия алтайского государственного университета. — 2012. — № 4 — 2 (76). — С. 280 — 283.
11. Тараненко М. М. До питання організації масових заворушень / М. М. Тараненко // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. — 2013. — Вип. 3 (19). — 161 — 167.
12. Ушкин С. Г. Протестные сообщества в социальных сетях: три года наблюдений / Ушкин С. Г. // Мониторинг общественного мнения. — 2014. — № 6 (124). — С. 112 — 118.
13. Что такое Краудсорсинг? [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.crowdconsulting.ru/crowdsourcing>.

УДК 323.2: 316.354 (477)

Л.О. Жужа

ВОЛОНТЕРСТВО АТО ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ: СУТНІСТЬ ТА ВПЛИВ НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ

Волонтерство АТО є не тільки проявом самовідданої активності патріотів для підтримки воїнів АТО, не тільки фактором самоорганізації суспільства, а й виступає як нова соціальна потреба. В період антитерористичної операції волонтерський рух перетворився в значний фактор громадянської активності. Волонтерство перетворюється у впливовий політичний інститут українського суспільства з усіма, притаманними для цього елементу політичної системи, ознаками та якість. Завдяки волонтерству АТО відбувається трансформація громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: волонтери, волонтерство, АТО, політичний інститут, політичні перетворення, функції волонтерства.

Волонтерство АТО – это не только проявление самоотверженной активности патриотов для поддержки воинов АТО, не только фактор самоорганизации общества, но и – новая социальная потребность. В период антитеррористической операции волонтерское движение превратилось в значимый фактор гражданской активности. Волонтерство трансформируется во влиятельный политический институт украинского общества со всеми, присущими этому элементу политической системы, признаками и

якостями. Благодаря волонтерству АТО, происходят изменения в развитии гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: волонтеры, волонтерство, АТО, политический институт, политические преобразования, функции волонтерства.

ATO Volunteering is not only a manifestation of selfless patriots activity to support soldiers ATO, it's self-factor of society, but also acts as a new social need. During the anti-terrorist operation volunteering has become a significant factor in civic engagement. Volunteering is transformed into a powerful political institution Ukrainian society with all inherent to this element of the political system characteristics and qualities. Through volunteering we can see transformation in civil society in Ukraine.

Key words: volunteers, volunteering, ATO, political institutions, political transformation, volunteering functions.

Постановка проблеми. Волонтерство як феномен добровільної активності громадян у різних сферах життєдіяльності суспільства існує давно і було певною мірою представлено і до новітнього волонтерського руху на підтримку АТО. Але за сучасних умов функціонування українського суспільства дослідження саме предметного поля останнього стають вельми актуальними.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми громадянського суспільства в пострадянському просторі розглядає М.М. Ховард, стан та теоретичні аспекти функціонування інститутів громадянського суспільства розглядають у своїй роботі українські політологи В.Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко, С. І. Шимон та ін. Соціальні аспекти волонтерства розглядає українська дослідниця М.Чухрай. Проблематика волонтерського руху АТО активно обговорюється в соціальних мережах, наприклад, на сторінках у фейсбуці волонтерки Т. Ричкової, волонтерської організації «Крила феніксу» та ін. Групою тернопільських волонтерів, яку очолив редактор Любомир Крупницький, за фінансової підтримки українців Донецька, Лондона, Львова, Нью-Йорка, Слов'янська, Тернополя і Цюриха, видано альманах-довідник «Волонтер».

Отже, під волонтерством далі ми розуміємо не взагалі цей феномен, а суто волонтерство, що сприяє задоволенню потреб армії і добровільних воєнних формувань у зоні антитерористичної операції, або, спрощення, волонтерство АТО.

Мета статті – обґрунтувати сутність волонтерського руху АТО як політичного інституту та визначити його вплив на розвиток громадянського суспільства в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. Волонтерство АТО є не тільки проявом самовідданої активності патріотів для підтримки воїнів АТО, фактором самоорганізації суспільства, а й виступає як нова соціальна потреба. Згідно з Е. Дюркгеймом призначення соціальних інститутів полягає у встановленні відповідності між інституціональними формами і новими потребами суспільства [6 с. 33]. Відповідно до цього положення, волонтерство як політичний інститут повинно забезпечити налагодження відповідності між сформованими інституціональними компонентами громадянського суспільства і добровільного руху на підтримку армії, як новою соціальною потребою.

Якщо до появи волонтерства АТО волонтерський рух проявляв себе досить в обмежених рамках і його інституалізація відбувалась повільно, нечітко і цей інститут не мав вагомого впливу на життєдіяльність суспільства, то в період антитерористичної операції волонтерський рух перетворився в значний фактор громадянської активності і його інституалізація вже має чіткий, сформований характер. Волонтерство перетворюється у впливовий політичний інститут українського суспільства.

Волонтерство як суспільна потреба може бути розглянута цілісно і комплексно в контексті основних функцій громадянського суспільства. Варто врахувати, що волонтерство як суспільна потреба по різному виступає в різних складових частинах громадянського суспільства, у різних її типах політичної організації.

Волонтерство може бути розглянуте як соціально-політична організація в системі інститутів громадянського суспільства. Однією з функціональних різновидів політичної організації громадянського суспільства є громадські організації. Волонтерство розширює можливості громадських організацій. Загальне визнано, що волонтерський рух АТО

вирішує багато проблем замість держави, більш того, без волонтерства антитерористична операція була би неможлива.

Особливо бурхливо розвивається волонтерський рух під впливом організацій, пов'язаних з майданом. Навіть в державних установах з'являються і підсилюються риси громадянської активності, коли посередником між об'єктами допомоги в зоні АТО і державною установою стає волонтер.

Функції громадянського суспільства як політичного інституту досить часто розглядаються у відповідній літературі.

У громадянському суспільстві, за визначенням німецького мислителя І. Канта (1724—1804 рр.), кожна особа визнається абсолютною цінністю, має гідність, не може бути засобом здійснення ніяких планів. У громадянському суспільстві людина повинна творити своє життя самостійно, власними силами і відповідати за свої дії. Задоволення інтересів кожного та їх захист повинні стимулювати людину до самовдосконалення, а громадянська свобода – забезпечуватись правом, яке є умовою і гарантією людської гідності [3, с. 34].

У загальному вигляді, призначення громадянського суспільства полягає у «розширенні соціальної рівності та свободи, реструктуризації і демократизації інститутів держави. Громадянське суспільство передбачає громадськість (публіку), яка дебатує, дискутує, критикує уряд і домагається того, щоб її думка була врахована при виробленні державної політики» [2].

Склалась усталена думка щодо найголовніших функцій громадянського суспільства. Українські політологи визначають наступні його функції:

1. Це є засіб самовиразу індивідів, їхньої самоорганізації та самостійної реалізації власних інтересів. Значну частину суспільно важливих питань громадські спілки та об'єднання розв'язують самотужки або на рівні місцевого самоврядування. Тим самим вони полегшують виконання державою її функцій.

2. Інститути громадянського суспільства виступають гарантом непорушності особистих прав громадян, дають їм впевненість у власних силах, служать опорою у їхньому можливому протистоянні з державою, формують «соціальний капітал» – ті невід’ємні риси особистості, завдяки яким вона стає здатною до кооперації та ефективних солідарних дій.

3. Інститути громадянського суспільства систематизують, впорядковують, регулюють протести та вимоги людей, які в іншому випадку могли б мати руйнівний характер, і в такий спосіб створюють сприятливі умови для функціонування демократичної влади.

4. Захист інтересів певної групи в її протиборстві з іншими групами інтересів. Завдяки чому кожна група отримує шанс «бути почутою на горі» владної піраміди.

Функціональна характеристика вказує на роль громадянського суспільства у суспільній системі, на те, чому його розглядають як опору демократії і як вияв свободи. Але громадянське суспільство не зможе повноцінно виконувати названі функції, якщо у ньому відсутній бодай один з найголовніших його атрибутів, до яких можна віднести:

- наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації, наслідком чого є формування сфери громадського (цивільного) життя і громадської думки;
- організоване громадське (публічне) життя вільних і рівних індивідів, чії права захищені конституцією та законами;
- незалежні від держави, добровільні асоціації, автономність яких усвідомлена на індивідуальному і колективному рівні;
- зорієнтована на громадські інтереси та публічну політику діяльність, наслідком якої є кооперація та солідарність між людьми, спілкування на засадах взаємної довіри і співробітництва [2].

Теоретичні уявлення щодо місця громадянського суспільства розходились з фактичним статусом цих структур. Деякі вчені цілком справедливо відмічали, що громадянське суспільство відігравало незначну

роль у захисту прав и свобод громадян. Структури громадянського суспільства зазвичай були підконтрольні державі, навіть створювалися за ініціативною держави або безпосереднього державними установами. Це спричинило недовіру до інститутів громадянського суспільства з боку пересічних громадян. Так, за даними Соціологічного моніторингу рівень довіри до профспілок складав у всі роки незалежності не вище 15%. Трохи вище (18%) довіра до інших інституцій громадянського суспільства: благодійних фондів, громадських асоціацій і об'єднань (докладніше див. табл.1).

У суспільстві керованої демократії (деякі політологи навіть вказували на феномен «авторитарної демократії») громадянське суспільство було сімулякром, підробкою і зовсім не відповідало образу, який створювався у класичній політології та підручниках.

Революція гідності, а особливо діяльність волонтерських організацій, змінили статус громадянського суспільства в Україні, підвищили його роль, значно підвищили повагу та довіру громадян до структур громадянського суспільства.

Таблиця 1

Який рівень Вашої довіри благодійним фондам, громадським асоціаціям і об'єднанням ?(у % до кількості опитаних) [5, с. 485]

	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2013
Зовсім не довіряю	27.3	22.7	23.2	19.3	22.2	18.8	17.2
Переважаю не довіряю	22.5	25.7	26.8	23.7	25.2	25.1	23.9
Важко сказати, довіряю чи ні	34.9	37.8	37.8	40.6	36.9	42.	40.4
Переважаю довіряю	12.2	12.0	10.3	15.0	13.7	12.4	16.3
Цілком довіряю	3.0	1.5	1.9	1.3	1.8	1.2	1.4
Не відповіли	0.1	0.2	0.0	0.1	0.1	0.1	0.4
Середній бал	2.4	2.4	2.4	2.6	2.5	2.5	2,6

Модифікації функцій громадянського суспільства стосовно волонтерства не знайшли ще достатнього відображення в науці. Зупинимось докладніше на розгляді політологічних аспектів волонтерського руху в контексті функцій громадянського суспільства. Варто з'ясувати, який вплив здійснює волонтерство як політичний інститут на виконання функцій громадянського суспільства.

У політології склалось усталене уявлення щодо сутності політичних інститутів. Зазвичай, під політичним інститутом розуміють – «спосіб організації політичного життя суспільства, що втілює ті або інші політичні норми, обумовлені конкретно-історичною ситуацією, вимогами політичного життя. Політичні інститути – це, по суті, певні політичні установи, що визначають спільність людей, які мають особливі повноваження і виконують спеціальні функції в політичному житті суспільства, здійснюють певну діяльність» [4].

У загальному сенсі, політичні інститути – це сукупність засобів упорядкування влади і політичного життя. Тож волонтерство як політичний інститут є засобом упорядкування волонтерської діяльності та явища волонтерства як такого. До сукупності інституційних засобів входять організаційні, правові, етичні. Умовно інституціональні засоби можна поділити на три групи компонентів.

Перш за все – це організаційний компонент. Це певні політичні організації, найбільша з яких – держава, а також партії, громадські організації тощо. Організаційне волонтерство упорядковано у системі волонтерських організацій: регіональних, студентських, жінок учасників АТО тощо. Наприклад, відомою організацією волонтерів є «Крила фенікса».

Волонтерство є інститутом громадянського суспільства, тож волонтерські організації створюються за ініціативою не держави, а безпосередньо громадянами.

Іншим інституційним засобом упорядкування політичного життя є політичні та правові норми. Для сучасної правової держави притаманна

законодавча забезпеченість можливості функціонування інститутів громадянського суспільства. У законодавчій площині організації громадянського суспільства регламентуються низкою законів, наприклад, Закони України: «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про органи самоорганізації населення», «Про політичні партії в Україні», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців» та ін. Частина волонтерських організацій узаконені, частина ні. Але в цілому, діяльність волонтерів регламентована відповідними законами, рішеннями й іншими юридичними актами. Діяльність волонтерів упорядковується певними правовими нормами. У 2013 році в Україні набули чинності два важливих закони, які регулюють діяльність структур громадянського суспільства, зокрема волонтерства. Це закони «Про громадські об'єднання» та «Про благодійну діяльність».

У політологічному аспекті не має великого значення, чи має якісь офіційні документи, що свідчать про її статус та чи інша волонтерська організація. Достатньо того, що волонтери зазвичай організовані у певній спосіб.

Окрім юридичних норм, волонтерство як політичний інститут, характеризується поведінковими нормами. Важливою з таких норм волонтерської діяльності є, наприклад, добровільність.

Етичним підґрунтям або етичними засадами волонтерства є патріотизм, відповідальність, емпатія, гуманізм, взаємодопомога. Психологічно волонтерство забезпечується ентузіазмом, здатністю до ініціативи, активної діяльності. Люди, що відрізняються споглядальною психологією мало здатні до волонтерства. Адже волонтер – це діяч, а не спостерігач.

Третім компонентом інституційних засобів є стійкі форми політичних відносин. Деякі визначення інститутів вбачають в інститутах перш за все форми стійких відносин між людьми. Стосовно політичної сфери, це політичні відносини. Тож волонтерство як політичний інститут є формою політичних відносин між суб'єктами та об'єктами волонтерської діяльності,

відносинами між добровольцями та об'єктами їх допомоги, формами відносин волонтерів з державними та господарськими установами та організаціями.

Волонтерство як політичний інститут здійснює певний вид політичної діяльності і включає соціальну спільність волонтерів, волонтерські групи, спеціалізовані на виконанні тієї чи іншої діяльності: збір коштів, обладнання, медикаментів та доставку їх в зону АТО.

Політичний сенс діяльності волонтерів полягає в тому, що ця діяльність є громадська, не підпорядкована державі і, за великим рахунком, втілює в собі альтернативний тип влади. Адже ця діяльність спрямована не на приватні інтереси, а на інтереси держави і суспільства в цілому. Безумовно, якщо виникає організація, що виконує функцію держави і діє в державних інтересах, але формально не підпорядкована їй, то ця організація є проявом альтернативної влади.

Виникнення інституту обумовлено появою суспільних потреб у виконанні певних функцій, та упорядкування процесу задоволення цих потреб. Волонтерство як політичний інститут виникає у випадках, коли держава та існуючі інституції не в змозі виконувати у достатній мірі певні завдання. Так, волонтери АТО з'явилися, коли державні органи проявили свою недостатню здатність забезпечити антитерористичну операцію матеріально, фінансово тощо. Отже волонтерство є компенсаторним механізмом, що допомагає забезпечити усім необхідним воїнів АТО.

Основними напрямками роботи волонтерського руху АТО є:

- допомога українській армії (збір харчів, теплих речей та амуніції, ліків);
- допомога пораненим, військовим госпіталям та лікарням, у яких лікуються постраждалі військовослужбовці;
- допомога сім'ям тимчасових переселенців з Криму та території АТО (юридична, психологічна та гуманітарна допомога, пошук житла та роботи, адаптація в новому місті та соціумі);

- допомога сім'ям учасників АТО (психологічна, гуманітарна, матеріальна);
- технічна допомога: відновлення, ремонт, удосконалення, бронювання бойових машин [1].

У політичному відношенні волонтерство – це політичний механізм каналізації громадянських ініціатив у виконанні важливої державної справи – захисту вітчизни. Волонтери необхідні для здійснення комплексу захисних функцій для громадян, що цього потребують.

Побічно волонтерство виконує функції політичної консолідації громадян для вираження патріотизму, виконання суспільно необхідної діяльності. Слід також виокремити функцію політичної комунікації, що виконує волонтерство. Волонтерська діяльність важлива для забезпечення зв'язків між воїнами та їх родичами, організаціями, що займаються забезпеченням харчами, медикаментами тощо. За великим рахунком, волонтери здійснюють комунікацію між армією і народом.

Іншою функцією волонтерства є політична інтеграція патріотичних сил задля допомоги фронту. Взагалі волонтерський рух сприяє піднесенню патріотизму в країні.

Волонтерська діяльність виконує також виховну функцію, у вихованні патріотів, формуванні громадянських якостей у людей.

Окрім явних функцій можна виокремити латентні функції, які не можна однозначно оцінити як позитивні або негативні. Наприклад, приналежність до волонтерського руху є засобом підвищення політичного капіталу. Ця функція особлива важлива в період активізації електорального процесу. Так, на виборах у Верховну раду 2014 р. деякі незалежні кандидати в депутати та члени виборчих списків партій, що приймали участь у виборах позиціонували себе як активні волонтери. У соціальних мережах висловлювалися сумніви щодо дійсної участі деяких кандидатів-волонтерів у реальній волонтерській діяльності. Так, член виборчого списку Радикальної партії, 24-х річна дівчина, пройшла до Верховної ради саме як волонтер. На

закиди опонентів, що її не бачили серед волонтерів, дівчина розмістила світлини на своїй сторінці у фейсбуці, як вона підмітає чи миє коридор у лікарні. Якщо вважати, що дівчина є донькою бізнесмена, фірма якого виробляє спритні напої, то у людей викликає сумнів, що політичний капітал дівчини, який формувався завдяки волонтерській діяльності, цілком легітимний.

Волонтерство АТО докорінним чином змінило уявлення щодо функцій громадянського суспільства. Зміна уявлень спричинила зміна ролі та місця інститутів громадянського суспільства в Україні, змінилися їх значення та взаємовідносини з державою. Якщо раніше громадянське суспільство відіграло роль буфера між державою та людиною, або окремими спільнотами для захисту прав та свобод громадян, то зараз громадянське суспільство в особі волонтерського руху грає роль альтернативної влади в певній сфері суспільного життя (а саме в АТО), що виконує частину функцій держави в зоні АТО. Громадянське суспільство певним чином стало партнером держави, і разом ці дві сукупності політичних інститутів задовольняють потреби суспільства у воєнній сфері та питаннях допомоги громадянам в зоні АТО.

Якщо раніш, у радянські часи та до «революції гідності» і антитерористичної операції громадянське суспільство фактично було підпорядковано державі, або грало другорядну, незначну роль у суспільному житті, то зараз представники громадських організацій стали відігравати важливі політичні функції перебудови держави, політичних інститутів держави у відповідності до європейських норм. Громадянське суспільство вступило у боротьбу за справжню демократію, боротьбу зі сімулякрами, підробкою демократії, за подолання корупції і встановлення справедливих економічних відносин без «смотрящих», «відкатів» та інших позаринкових, кримінальних та напівкримінальних елементів суспільно-економічних відносин, що отруювали політичну та господарську діяльність в державі у попередній історичній.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, волонтерство формується як політичний інститут з усіма, притаманними для цього елементу політичної системи, ознаками та якостями. Волонтери – це патріоти, які хочуть сприяти перемозі в АТО, це чуйні люди, які хочуть допомогти тим, хто потребує допомоги у воєнні часи. Волонтерський рух об'єднує небайдужих людей. Волонтери пов'язують зону АТО з рештою України і частково замінюють державу в забезпеченні АТО. Волонтерство виховує в людях громадянські почуття. Все це обумовлює вплив волонтерства як політичного інституту на перетворення громадянського суспільства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волонтерський рух допомоги українським військовим (2014–2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Громадянське суспільство, його функції та можливості в сучасних умовах [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://crk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=713
3. Опришко В. Ф. Правознавство: Підручник / В. Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко, С. І. Шимон та ін. ; [за заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка]. — К. : КНЕУ, 2003. — 767 с.
4. Політологія: наука про політику [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://pidruchniki.com/1781040936307/>
5. Українське суспільство: стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / [за ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги]. — К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. — 566 с.
6. Якуба О.О. Соціологія / О.О. Якуба. — Х. : Генеза, 1995 — 250 с.

УДК 130.2:572.022

Л.В. Завгородько

ЕКСПЛІКАЦІЯ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ КРІЗЬ ПРИЗМУ КУЛЬТУРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Проаналізовано становлення геополітики кінця ХХ ст., що визначилася в рамках теорії географічного детермінізму. Встановлено, що геополітика знайшла свою дійову особу – людину, яка належить до тієї чи іншої цивілізації, прив'язаної до певної історико-культурної зони, яка століттями сприяла розвитку способу життя і способу мислення. Доведено, що сучасні геоцивілізації характеризуються безліччю параметрів економічного,